

Skladba (SYNTAX)

2. část

Věta jednoduchá

- obsahuje jednu základní skladební dvojici (podmět a přísudek).
- Podle zastoupení celé základní skladební dvojice rozlišujeme:

Věta dvojčlenná - jsou v ní přítomny podmět a přísudek, např. Oba pracovníci přistupovali ke svým úkolům zodpovědně. Přistupovali ke svým úkolům zodpovědně. (nevyjádřený podmět)

Věta jednočlenná - má pouze část přísudkovou, např. Letos v létě často pršelo. Pálí mě v krku. Bude mi bez tebe smutno.

Některé větné konstrukce nemají určitý slovesný tvar. Jejich základem je infinitiv slovesa nebo jiný slovní druh. Tyto konstrukce bývají označovány jako **větné ekvivalenty** (jednočlenné věty neslovesné). Např. Vyhrát zájezd k moři. Dvakrát vanilkovou zmrzlinu se šlehačkou. Skvělé! Úplně zbytečný! Ještě jednou doleva! Snad. Brr!

Souvětí

- vzniká spojením dvou nebo více vět jednoduchých (kolik je v souvětí přísudků, tolik je v souvětí vět). V tomto spojení ztrácejí věty svou samostatnost a vstupují do vzájemných významových i větných vztahů.
- Spojování vět v souvětí
 - a) **bez spojovacích výrazů**, např. Jsem nemocná, nikdo za mnou nesmí.
 - b) **spojovacími výrazy** - spojkami (Mám radost, když jsou kolem...), vztažnými zájmeny (Koupil mi prstýnek, který jsem si sama vybrala.), vztažnými příslovci (Jel se podívat do Písku, odkud pochází naše babička.)

Spojky jako spojovací výrazy nejsou větným členem, kdežto vztažná zájmena a příslovce ano.
Např. Koupil mi prstýnek, který jsem si sama vybrala. (Zájmeno který je předmětem)

Jel se podívat do Písku, odkud pochází naše babička. (Příslovce odkud je příslovečné určení místa)

Věta hlavní

- není mluvnicky závislá na žádné další větě, nelze se na ni jinou větou zeptat.
- Např. Petra odešla do pokoje a dívala se na televizi. (obě věty jsou hlavní)

Věta vedlejší

- je mluvnicky závislá na jiné větě a touto větou se na ni můžeme zeptat (funguje jako větný člen řídící věty).
- Např. Petra odešla do pokoje? aby se dívala na televizi. (první věta hlavní, druhá vedlejší)
- Věta vedlejší je větou závislou na větě řídící - tou může být jak věta hlavní, tak jiná věta vedlejší. Vedlejší věta tedy může být větou řídící pro jinou větu vedlejší.
- Např. **v souvětí** Petra odešla do pokoje, aby se dívala na televizi, protože chtěla sledovat další díl seriálu. **je věta** Petra odešla do pokoje **věta hlavní, řídící, věta** aby se dívala na televizi **je věta vedlejší, závislá na VH a zároveň je řídící větou pro další VV** protože se chtěla dívat na televizi - **tato věta vedlejší je závislá na větě** aby se dívala na televizi.

Souvětí souřadné

Vzniká spojením nejméně dvou vět hlavních a neomezeným počtem vět vedlejších v jeden větný celek. Věty spolu souvisejí obsahově. Hlavní věty bývají spojeny spojkami souřadícími nebo mohou být spojeny beze spojek, pouze odděleny čárkou. Obsahy vět hlavních mohou být v různém **VÝZNAMOVÉM POMĚRU**, např. navzájem se slučují, vylučují, odporují si, jeden je závažnější než druhý apod.

VÝZNAMOVÝ POMĚR SLUČOVACÍ

Obsahy vět jsou významově rovnocenné. Věty se spojují spojovacími výrazy a, i, ani, nebo, či, (a) pak, (a) potom, (a) nakonec, rovněž, též, ani - ani, jednak - jednak, hned - hned, dílem - dílem, zčásti - zčásti, tu - tu.

Před spojkami a, i, ani, nebo, či ve významu slučovacím nepíšeme čárku. Jestliže jsou spojovací výrazy dvojdílné, věty čárkou oddělujeme, např. Nečetl jsem ani knihu, ani jsem neviděl film.

VÝZNAMOVÝ POMĚR STUPŇOVACÍ

Obsah druhé věty je závažnější než obsah věty první, druhá věta stupňuje (zpřesňuje, zdůrazňuje) obsah věty první. Věty se spojují spojovacími výrazy: ba, ba i, ba ani, dokonce (i), nadto, nejen (že), ale (i), nejen (že) - nýbrž (i, ani), nejn (že) - ba i, nejen (že) - dokonce i, nejen (že) - ale také (též), př. Nejenže navštívil v létě Kanadu, ale cestoval také po Spojených státech.

VÝZNAMOVÝ POMĚR ODPOROVACÍ

Obsahy vět jsou v rozporu, obsah druhé věty omezuje nebo popírá platnost obsahu věty první. Věty se spojují spojovacími výrazy ale, avšak, však, jenže, nýbrž, leč, nicméně, ale zato, zato však, a přitom, a zatím, a přece, a (ale) přesto, jen jenom, pouze, cice - ale, jistě - ale přece jen, např. Neovládala žádný cizí jazyk, a přesto místo v jeho firmě získala.

VÝZNAMOVÝ POMĚR VYLUČOVACÍ

Obsahy vět se navzájem vylučují. Buď platí jedna možnost, nebo platí druhá možnost. Věty se spojují spojovacími výrazy nebo, anebo, či, jinak, buď - (a) nebo, buď - buď, ať - či, např. Budeme na poradě o problémech jen diskutovat, nebo je začneme hned řešit?

Před spojkami nebo, či čárku nepíšeme, jde-li o výčet možností, např. Rád se procházel po nábřeží nebo jen tak bloumal ulicemi města.

VÝZNAMOVÝ POMĚR PŘÍČINNÝ/DŮVODOVÝ A VYSVĚTLOVACÍ

Druhá věta objasňuje, proč nastal nebo platí děj věty první, případně přináší informaci důležitou pro pochopení obsahu první věty. Věty se spojují spojovacími výrazy neboť, vždyť, totiž, však, přece, např. Nevybral si celou dovolenou v zimě, o prázdninách chtěl totiž jet k moři.

VÝZNAMOVÝ POMĚR DŮSLEDKOVÝ

Druhá věta vyjadřuje, co je následek děje první věty nebo jaký závěr vyplývá z první věty. Věty se spojují spojovacími výrazy (a) proto, (a) tak, (a) tedy, (a) tudíž, takže, např. Zítra se spolu opět sejdeme, takže můžeme v debatě pokračovat. Lidé tam byli příjemní a milí, a proto jsem se mezi nimi cítil dobře.

Souvětí podřadné

Vzniká spojením jedné HV a a jednou nebo několika VV. VV rozlišujeme podle toho, který větný člen vyjadřují (podmětné, přísudkové, předmětné, přívlastkové, příslovečné, doplňkové).

Větou hlavní (řídící) se můžeme zeptat na větu vedlejší (závislou).

Ve složitějším souvětí (tj. spojení nejméně tří vět) může na jedné větě hlavní záviset i více VV (na nich mohou případně záviset další věty, i VV věty mohou být pro další VV řídící).

Základními spojovacími prostředky jsou spojky podřadící, vztažná zájmena a příslovce. VH oddělujeme od VV vždy čárkou.

VV podmětná

Nahrazuje podmět věty řídící. Závisí na přísudkovém slovese věty řídící.

Ptáme se na ni otázkou Kdo? Co? a slovesem věty řídící. Bývá připomena podřadícími spojkami, vztažnými zájmeny, příslovci.

Př. Celý den ho rozčilovalo, **že už zase prší.**

Otázka: Kdo co ho rozčilovalo? odpověď: že už zase prší.

VV přísudková

Nahrazuje jmennou část přísudku (slovesný přísudek nelze VV vyjádřit). V řídicí větě zůstává spona, přísudkové jméno je vyjádřeno VV.

Ptáme se na ni otázkou Jaký je podmět? Bývá připojena spojkami nebo vztažnými zájmeny.

Př. Krajina již není taková, **jakou jsme ji znali před lety.**

Otázka: Jaká není krajina?

odpověď: taková, jakou jsme ji znali před lety.

VV předmětná

Nahrazuje předmět věty řídící, závisí na slovese nebo přídavném jménu věty řídící. Ptáme se na ni pádovými otázkami kromě 1. a 5. pádu a větou řídící.

Bývá připojena podřadícími spojkami, vztažnými zájmeny, příslovci.

Př. Velmi lituji, **že jsem s vámi nešla do divadla.**

Otázka: Koho čeho lituji?

odpověď: že jsem s vámi nešla do divadla.

VV přívlastková

Nahrazuje přívlastek věty řídící. Závisí na některém pod. jm. věty řídící.

Ptáme se na ni otázkami: Jaký? Který? Čí? a řídícím pod. jm. Bývá připojena spojkami (tyto věty nahrazují přívlastek neshodný), vztažnými zájmeny nebo příslovci (tyto věty nahrazují přívlastek shodný).

Př. Byl posedlý touhou, **že si brzy postaví nový dům.**

Otázka: jakou touhou? **odpověď:** že si brzy postaví nový dům.

Přívlastkové věty bývají často vloženy do věty řídící, proto je oddělujeme z obou stran čárkou, např. Maminčino rozhodnutí, že pojedeme k moři, se nám líbí.

VV příslovečné

Nahrazují příslovečná určení věty řídící, závisejí na slovese věty řídící. Ptáme se na ně stejnými otázkami jako na příslovečná určení a větou řídící.

1. Příslovečná místní - bývá připojena vztažnými příslovci *kde, kam, odkud, kudy* (věty příslovečné místní uvozené spojkou *neexistují*). Ve větě řídící odkazují někdy na VV příslovce *tam, odkud, tudy, tu, všude, někde*.

Ptáme se na ně otázkami Kde? Kam? Odkud? Kudy? a řídící větou.

Př. Častě dopravní nehody se stávají tam, **kde řidič vyjíždí z vedlejší silnice.**

Otázka: Kde se stávají časté dopravní nehody? **odpověď:** tam, kde řidič vyjíždí z vedlejší silnice.

2. Přísllovečná časová - bývá připojena časovými spojkami, např. *když, až, jakmile, zatímco, kdykoli, než, dokud, jen, sotva*. Ptáme se na ni otázkami Kdy? Odkdy? Dokdy? Jak dlouho? Jak často? Na jakou dobu? Po jakou dobu? Za jakou dobu? a větou řídící.

Př. Mluvili jsme o tom, **když jsme se včera potkali v kině.**

Otázka: kdy jsme o tom mluvili?

odpověď: když jsme se včera potkali v kině.

3. Přísllovečná způsobová - nejčastěji uvozena příslovcem *jak*, spojkou *že, aby*, věty vyjadřující srovnání jsou uvozeny spojkou *než a jako*. Ptáme se na ni otázkami Jak? Jakým způsobem? a větou řídící.

Př. Udělej to tak, **jak tě to rodiče naučili.** **Otázka:** jak to udělej? **odpověď:** jak tě to rodiče naučili.

4. Přísluvečná měrová - je uvozena nesklonnými *co* a výrazem *seč*. Ve větách vyjadřujících míru srovnáním se užívá spojovacích výrazů *jako* (se slovesem v podmiňovacím způsobu), *jako když*, *jako kdyby*, *jak*, *kolik*, *kolikrát*, *čím*.

Ptáme se na ni otázkami: Kolik? O kolik? Jak mnoho? Do jaké míry? Jakou měrou? a větou řídicí. Na větu přísluvečnou měrovou odkazují výrazy *tak*, *tolik*, *tolikrát*, *tím* v řídicí větě.

Př. Běžel, **co (seč) mu síly stačily.**

Otázka: jakou měrou běžel? jak mnoho?

odpověď: co mu síly stačily

5. Příslowečná příčinná/důvodová - významový rozdíl mezi VV příčinnou a důvodovou sice existuje, ale hranici mezi nimi nelze stanovit přesně. V učebnicích ZŠ se považují za jeden typ VV. Jsou uvozeny spojkami *protože, poněvadž, jelikož, že*, archaické *ježto, anžto*.

Ptáme se na ně otázkami Proč? Z jaké příčiny? Z jakého důvodu? a větou řídící. Na větu příslowečnou příčinnou/důvodovou se spojkou *že* zpravidla odkazují v řídící větě výrazy *za to, z toho, kvůli tomu, proto*.

Př. Zápas určitě vyhraje, **protože soupeř nemá tak dobré hráče jako my**.

Otázka: proč, z jakého důvodu vyhraje? **odpověď:** protože náš soupeř nemá ...

6. Přísluvečná účelová - je uvozena spojkou *aby*, po řídící větě rozkazovací může být uvozena spojkou *ať*.

Ptáme se na ni otázkami: Proč? Nač? Za jakým účelem? a větou řídící. Na větu přísluvečnou účelovou mohou odkazovat ve větě řídící výrazy *k tomu, na to, kvůli tomu, v zájmu toho, s cílem.*

Př. Trénovali jsme třikrát týdně, **abychom dosáhli lepších výsledků.**

Otázka: proč, za jakým účelem jsme trénovali? **odpověď:** bychom dosáhli lepších výsledků

7. Přísluvečná podmínková - je uvozena spojkami *jestliže, -li, kdyby, pokud, když, hovorové jestli*.
Můžeme užít také složených spojovacích výrazů v *případě, že (kdyby), za podmíněk, že (kdyby) ...*

Ptáme se na ni otázkami Za jaké podmínky? a větou řídící.

Př. **Nebude-li pršet**, nezmokneme.

Otázka: za jaké podmínky nezmokneme?

odpověď: nebude-li pršet.

Přísluvečná přípustková - je uvozena spojkami *ač*, *ačkoli(v)*, *třebaže*, *přestože*, *jakkoli(v)*, *i když*, *i kdyby*, *třebas*, *byť*. Můžeme užít i složených spojovacích výrazů *přesto, že ...*, *navzdory tomu, že ...*, *v rozporu s tím, že ...*, *bez ohledu na to, že ...*

Ptáme se na ni otázkami I přes co? Navzdory čemu? I v jakém případě? a větou řídící.

Př. Půjdu do lesa na houby, **i když bude pršet.**

Otázka: i v jakém případě půjdu do lesa? **odpověď:** i když bude pršet.

VV doplňková

Nahrazuje doplněk věty řídící. Závisí na pod. jm. (zájmenu) a zároveň na slovese věty řídící. Doplňková věta je uvozena spojkou *jak*, méně často *že*, knižním *kterak* a archaickým *an*.

Ptáme se na ni zároveň dvěma otázkami Jak? Jaký? a řídící větou. Ve větě hlavní bývá často sloveso smyslového vnímání.

Př. Romulus pozoroval supy, **kterak kroužili nad vznikajícím městem.**

Otázka: jak, jaké supy pozoroval? odpověď: kterak kroužili...

Zvláštnosti a nepravidelnosti větné stavby

Ne všechny větné celky v psaných či mluvených projevech jsou vytvořeny pravidelně. Dochází v nich k různým odchýlkám od pravidelné větné stavby.

SAMOSTATNÝ VĚTNÝ ČLEN

Je to výraz, který stojí mimo větu, ve větě bývá nahrazen ukazovacím zájmenem nebo příslovcem, např. **Prázdniny**, ty se mi letos vydařily. Tam bylo krásně, **u moře**.

VÝPUSTKA (ELIPSA)

Je to vynechání části věty, která je známá z kontextu nebo ze zkušenosti příjemce. Je častá v mluveném projevu, vede ke stručnému vyjadřování, např. Kdy ses vrátil domů? **V šest**. (Místo: Vrátil jsem se v šest hodin.)

VSUVKA (PARENTEZE)

Je to věta nebo větný ekvivalent, které nejsou mluvnicky do věty začleněny, např. Stalo se to, **zdá se mi**, před prázdninami.

OSLOVENÍ, CITOSLOVCE, PŘITAKACÍ ČÁSTICE

Nejsou větnými členy, ve větách se oddělují čárkami, např. **Paní učitelko**, omluvte mého syna. **Au**, to bolí. **Ano**, tak to uděláme.

NEDOKONČENÁ VĚTA (APOZIOPEZE)

Je to věta neúplná, přerušená. Zakončuje se třemi tečkami a je častá v běžném hovoru. Např. Běž, nebo tě...

Chyby ve větné stavbě

ANAKOLUT

Jedná se o vybočení z větné stavby. Uprostřed věty se mluvnicky nenáležitě změní její stavba.

Např. Ti, kdo se přihlásili na zájezd, **se sejdeme** po vyučování.

ZEUGMA

Jedná se o spřežení vazeb. Ve větě jsou dvě slovesa, z nichž každé vyžaduje doplnění v jiném tvaru, místo toho jsou chybně doplněna jediným členem, např. chybně: Pečujte a zalévejte květiny (pečovat o co, zalévat co), správně: Pečujte o květiny a zalévejte je.

KONTAMINACE

Jedná se o směšování vazeb. Správná vazba slov je zaměněna s jinou, která jí je podobná, např. **chybně:** Musíme se zamýšlet o svém budoucím povolání (přemýšlet o), **správně:** Musíme se zamýšlet nad svým budoucím povoláním.

ATRAKCE

Skladebná spodoba, tvary sousedních slov se nenáležitě přizpůsobují (především pádem), např. **chybně:** Spoustě lidem to nedojde, **správně:** Spoustě lidí to nedojde.

Věty podle postoje mluvčího

Mluvčí vyslovuje věty s nějakým záměrem. Podle toho rozlišujeme:

VĚTY OZNAMOVACÍ

Mluvčí chce něco sdělit, oznámit. Sloveso v přísudku bývá nejčastěji v oznamovacím způsobu, v písmu označujeme konec věty tečkou, např. *Včera jsem ztratil peněženku. Kamarád si koupil nový mobilní telefon.*

VĚTY TÁZACÍ

mluvčí se chce na něco zeptat, vyjadřuje otázku. V písmu končíme tyto věty otazníkem. dělíme je na:

1. **otázky zjišťovací** - zjišťujeme správnost, nebo nesprávnost celé výpovědi, žádáme její potvrzení nebo popření, čekáme odpověď ano - ne. Např. Viděls už ten nový film? Copak jsem ti to neříkal?
2. **otázky doplňovací** - doplňujeme neúplnou znalost něčeho. Na začátku mají tázací zájmeno nebo tázací příslovce, v odpovědi místo nich doplňujeme konkrétní výrazy. Např. Který z nabízených výrobků jste si vybrali? Kudy se budeme vracet?

VĚTY ROZKAZOVACÍ

Vyjadřují výzvu mluvčího, aby adresát něco udělal, nebo naopak neudělal. přísudek má obvykle tvar rozkazovacího způsobu.

Výzvy mohou být:

- silné, rozhodné, závazné, tj. rozkaz, příkaz, povel, vyslovujeme je důrazně, v písmu za nimi děláme vykřičník, např. Vystupujte zadními dveřmi! Stůj! Zde nekuřte!
- mírně, méně závazné, tj. prosba, vybídnutí, návrh, rada, doporučení, v písmu za nimi děláme tečku, např. Pomozte mi vybrat správnou velikost kalhot. Přijďte zítra zase.

VĚTY PŘACÍ

Vyjadřují touhu mluvčího, aby se něco splnilo, nebo naopak nesplnilo. V písmu za ně klademe vykřičník. Ve větách rozlišujeme:

1. **přání splnitelné** - mluvčí si přeje to, co je uskutečnitelné, např. Jen aby přijeli včas! Ať se tam máte hezky!
2. **přání nespílitelné** - mluvčí si přeje to, co je (už) neuskutečnitelné, např. Kéž bych uměl létat!

Přání můžeme vyjádřit také pomocí infinitivu, např. Žít tak někde u moře! Jen nepropadnout panice!

Věty oznamovací, tázací, rozkazovací a přací můžeme vyslovit jako **věty zvolací**. Pronášíme je se silným citovým zabarvením, které mohou zesilovat částice. V písmu za ně pak píšeme vykřičník, např. Jen ať se o nás nestarají!